

TIPĂRITURI TRANSILVĂNESE DIN SECOLUL AL XVII-LEA ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII JUDEȚENE MUREȘ

OLIVIA MONICA AVRAM
Biblioteca Județeană Mureș

Produsele tipografice transilvănene nu au fost catalogate în bibliografiile românești de specialitate¹, din contră, ele au fost considerate cărți vechi străine, deși ele au apărut pe actualul teritoriu al României. Din perspectiva bibliografiilor de specialitate, o imagine asupra tiparului transilvănean și a produselor sale este oferită de Andrei Veress², de bibliografiile maghiare³ și cataloagele de carte editate în spațiul românesc, acestea din urmă destul de puține⁴. În unele cazuri întâlnim exemplare de carte veche transilvăneană și în lucrări generale de tipul cataloagelor de carte veche (ordinea generală fiind cronologică)⁵.

Principala instituție deținătoare de carte transilvăneană din județul Mureș este Biblioteca Județeană, atât în cadrul Biroului Colecții Speciale. Biblioteca Teleki, cât și în cadrul secției de specialitate de la Palatul Culturii. Dacă despre colecția de la Biblioteca Teleki sunt cunoscute informații, în special în ceea ce privește cartea transilvăneană tipărită în secolul al XVI-lea, rezultate din catalogul publicat, nu același lucru îl putem spune și despre colecția de la Palatul Culturii, de care urmează să ne ocupăm în materialul de față.

Nici în cazul Bibliotecii Județene Mureș nu există o delimitare clară a acestui gen de tipărituri, momentan – în fișetul bibliotecii - ele fiind catalogate împreună cu tipăriturile europene⁶; cercetarea noastră a avut ca obiect cartea tipărită în secolul al XVII-lea, perioadă pentru care au fost identificate patru titluri de carte veche transilvăneană, toate apărute în a doua jumătate a secolului. Din perspectiva centrelor tipografice din care provin titlurile analizate avem în vedere tipografiile din Cluj și Sibiu (o tipăritură – cea mai veche – a apărut la Sibiu și alte trei titluri la Cluj). În ceea ce privește numele tipografilor care au trudit pentru apariția cărților îi amintim aici pe Szenczi Kertész Ábrám (tipograf care a activat la Oradea și ulterior, spre sfârșitul vieții, la Sibiu) și pe cei doi tipografi clujeni: Veresgyházi Szentely Mihály și Tótfalusi Kis Miklos.

¹ În BRV au fost catalogate doar lucrări apărute în Transilvania, în special cele tipărite cu litere chirilice; există și câteva titluri care au fost tipărite cu litere latine, dar cu ortografie maghiară.

² Veress 1931-1935.

³ Petrik 1888-1892; Petrik 1971-1991; RMNy; RMK.

⁴ Năgler 1974-1982; Muckenhaupt 2009; Bogdan 2015.

⁵ Sebestyén, Ambrus, Mesaroș, Balázs 2001.

⁶ Avram, Bogdan 2015.

Cronologic vorbind cel mai vechi produs tipografic transilvănean păstrat în colecția amintită este lucrarea lui György Komáromi Csipkés: *Igaz hit, az az olly CCXLI. Magyar predikációk*, apărută la Sibiu în anul 1666 (**fig. 1**)⁷. Autorul lucrării, György Komáromi Csipkés (1628-1678), a fost un cunoscut teolog reformat maghiar cu studii la Sárospatak, Košice, Debrecen și Utrecht. Lucrarea în sine este o colecție de predici, apărută în tipografia lui Szenczi Kertész Ábrahám din Sibiu, tipograf care a deprins tainele tiparului în celebra officină deținută de familia Elzevir din Leida; printre cele mai importante cărți tipărite de el se numără și prima ediție a Constituțiilor Aprobate ale Transilvaniei: *Approbatæ Constitutiones Regni Transylvaniae*, Oradea, 1653.

Din punct de vedere grafic, lucrarea prezintă un text tipărit cu negru, pe o coloană, cu 35 de rânduri pe o pagină; din perspectiva ornamentelor tipograficului a îmbinat utilizarea unor inițiale cu frontispicii și viniete. Volumul, de format în 4° (19,5 x 14,5 cm), păstrează [34] p. + 800 p. + [13] p., protejate de o legătură realizată din carton⁸ îmbrăcat în piele neagră; copertile sunt decorate cu două registre ornamentale florale și geometrice, în câmpul central fiind plasat un medalion floral. Starea generală de conservare a volumului este relativ bună, pe lângă urmele de uzură, file desprinse și lipsa cotorului sunt vizibile și urme ale unui atac xilofag.

Volumul are în același timp și calitatea de document, întrucât în zona copertilor și pe filele sale sunt câteva note manuscrite care ne oferă informații referitoare la foștii proprietari ai acestuia, precum și despre circulația cărții. Alături notele manuscrite de pe coperti, în limba maghiară, și datate la 4 mai 1673, pe prima copertă s-a semnat și unul dintre foștii proprietari, respectiv Joannis M. Fulli, în anul 1771. Alături de numele proprietarului este trecută și localitatea unde acesta își avea, probabil, reședința: Bibarczfalva (Biborțeni, jud. Covasna). Conform unei alte note manuscrite de pe pagina 31, la un moment dat, cartea s-a aflat în posesia lui Michael Colosvari, probabil locuitor al Clujului. Însemnările de pe carte atestă faptul că a avut mai mulți proprietari de-a lungul timpului, ba chiar a circulat în spațiul transilvănean, fiind utilizată încă de la scurt timp după apariție (cea mai veche însemnare este datată în anul 1673, la 7 ani după apariția pe piață a cărții).

La Cluj apărea în anul 1681 lucrarea *Ez Világnak Dolgainak Igazgatasanak Mestersege* (**fig. 2**)⁹. Traducerea textului în limba maghiară a fost realizată de preotul reformat Pataki István (1640-1693), personaj cunoscut în

⁷ Inv. nr. 53180, RMK I, 1042.

⁸ Se observă cu ușurință confecționarea cartonului prin lipirea succesivă a unor file aparținând unei alte tipărituri, probabil tot transilvăneană, din secolul al XVII-lea; nu se exclude posibilitatea ca filele respective să provină dintr-o carte tipărită de același tipograf, fiind cunoscut faptul că Szenczi Kertész Ábrahám era și legător de carte.

⁹ Inv. nr. 69041; RMK, I, 1623.

Transilvania sfârșitului de secol XVII. Studiile sale au fost efectuate la Sárospatak, Franeker, Leida și Utrecht; a funcționat ca profesor la Colegiul reformat din Cluj și a fost tutorele lui Mihai Apafi al II-lea. Tipograful cărții a fost Veresegyházi Szentyel Mihály, cel căruia i-a fost încredințat inventarul tipografiei lui Szenczi Kertész Ábrám după moartea acestuia.

De format în 4° (19,5 x 14,5 cm), cartea a fost tipărită pe o coloană, cu 37 de rânduri pe o pagină, cu ornamente tipografice sub formă de inițiale, frontispicii și viniete. Volumul păstrează [6] f. și alte 310 pagini legate în carton îmbrăcat în piele. Copertile sunt decorate cu un dublu chenar liniar în interiorul căruia este plasat un registru ornamental cu elemente florale; în câmpul central al copertilor este plasată o compoziție florală. Starea generală de conservare a volumului este relativ bună, pe lângă urmele de uzură și îmbătrânirea suportului papetar mai sunt vizibile și urme ale unui atac xilofag, iar coperta 1 și cotorul se desprind parțial de blocul cărții.

Mărturiile documentare păstrate pe filele cărții aparțin categoriei însemnelor de proprietate sau a ex-libris-urilor manuscrise. Astfel s-au semnat pe prima copertă Georgy Budai, Pall Mihály și Budai Sigmond, fără ca vreunul dintre cei trei posesori să ofere detalii asupra perioadei sau a locației; nu excludem posibilitatea ca între Georgy Budai și Sigmond Budai să existe o relație de rudenie.

Tot la Cluj apărea în 1696 și lucrarea lui Szathmárnémethi Samuel, *Moses Explicatus. Id-est: Ceremoniarum Veteris Testamenti per Mosen latorum Detecta Veritas* (fig. 3, 4)¹⁰. Autorul lucrării, Szathmárnémethi Samuel (1658-1717), a studiat la Cluj, Debrecen, Utrecht, Leida și Franeker, în spiritul perioadei în care a trăit, după revenirea în Transilvania a fost profesor de filozofie la Colegiul reformat din Cluj. Cartea a văzut lumina tiparului sub grija lui Miklós Tótfalusi Kis, unul dintre cei mai cunoscuți tipografi din Transilvania sfârșitului de secol XVII.

Volumul, de format mic – în 8° (15,5 x 9,5 cm) –, păstrează [8] f. + 441 p. + [23] p., tipărite pe o coloană, cu 30 de rânduri pe o pagină. Tiparului elegant și curat¹¹ i se adaugă inițiale și frontispicii. Legătura cărții este specifică sfârșitului secolului al XVII-lea: carton îmbrăcat în piele neagră, cu decor simplu: chenar liniar completat de compoziții florale în colțurile copertilor și în câmpul central. Starea de conservare a volumului este bună, pe lângă urmele de uzură datorate utilizării intensive mai sunt vizibile – la nivelul legăturii – urme ale unui atac xilofag.

¹⁰ Inv. nr. 53146; RMK, II, 1831.

¹¹ Tipograful Miklós Tótfalusi Kis și-a făcut ucenicia în officinele tipografice din Amsterdam, unele dintre cele mai avansate din punct de vedere tehnologic în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Nici de pe acest exemplar nu lipsesc mărturiile documentare, pe foaia de gardă 1 se păstrează următorul text: *Sum Joh. Borosnyai ab anno 1715 die 3 Junij. Symbolum Timeo Veneror Parentes*; din păcate proprietarul cărții nu a dat informații cu privire la localitatea în care se afla în anul 1715.

Ultimul titlu luat în considerare în cercetarea propusă este lucrarea lui Debreceni Ember Pál, *Innepsi Ajadenkul az Isten Satoraba*, tipărită la Cluj în anul 1700 de același Miklós Tótfalusi Kis (**fig. 5**)¹². Ca și în cazurile precedente și preotul reformat Debreceni Ember Pál și-a început studiile la Debrecen, continuându-le apoi la Universitatea din Franeker.

Exemplarul păstrat în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș are formatul în 4° (20 x 15 cm) și conține [16] p. + 475 p. + [30] p., tipărite cu negru, pe o coloană, cu 39 de rânduri pe o pagină. Din punct de vedere artistic textul este completat de prezența unor ornamente: inițiale, frontispicii și viniete. Legătura volumului este una simplă: carton îmbrăcat în pergament neornamentat. Starea generală de conservare este relativ bună, pe lângă urmele de uzură sunt vizibile urmele unui atac xilofag, iar la nivelul blocului cărții ultimele pagini prezintă lipsuri din suportul papetar.

Pe foile de gardă se păstrează mai multe note manuscrite, în limba maghiară, cu privire la conținutul lucrării, însă lipsite de informații referitoare la foștii proprietari ai acesteia.

Prezentarea celor patru titluri de carte transilvăneană tipărite în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și păstrate în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș este o dovadă în plus, dacă mai era nevoie, cu privire la valoarea documentară și bibliofilă a colecțiilor. De asemenea, ne propunem extinderea investigațiilor asupra cărții transilvănene aflate în biblioteca mureșeană și pentru perioada secolului al XVIII-lea, pentru a putea oferi o imagine unitară asupra colecției și a valorii acesteia.

¹² Inv. nr. 53486; RMK, I, 1556.

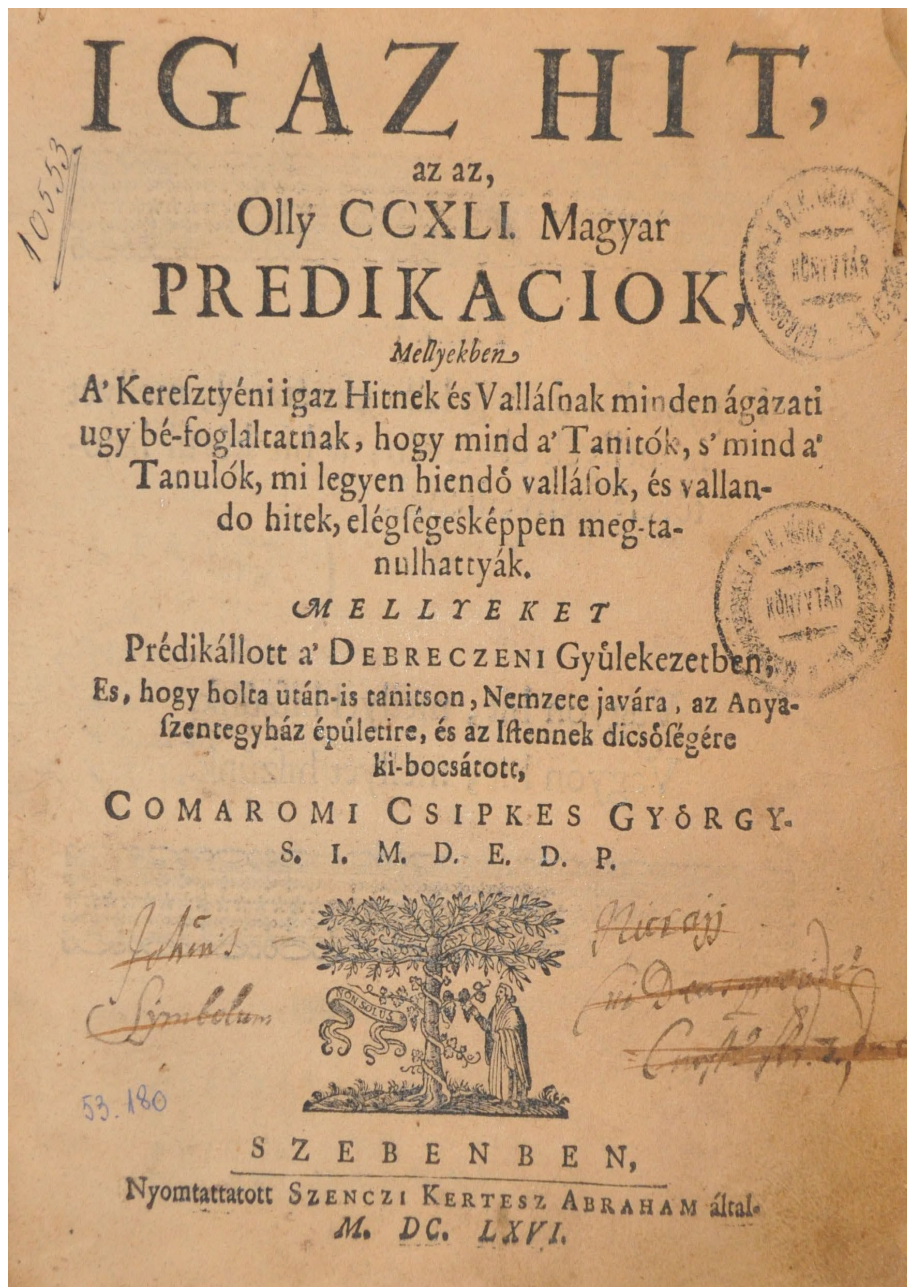

Fig. 1.- Foaia de tilu - *Igaz hit, az az olly CCXLI. Magyar predikációk*, Sibiu, 1666

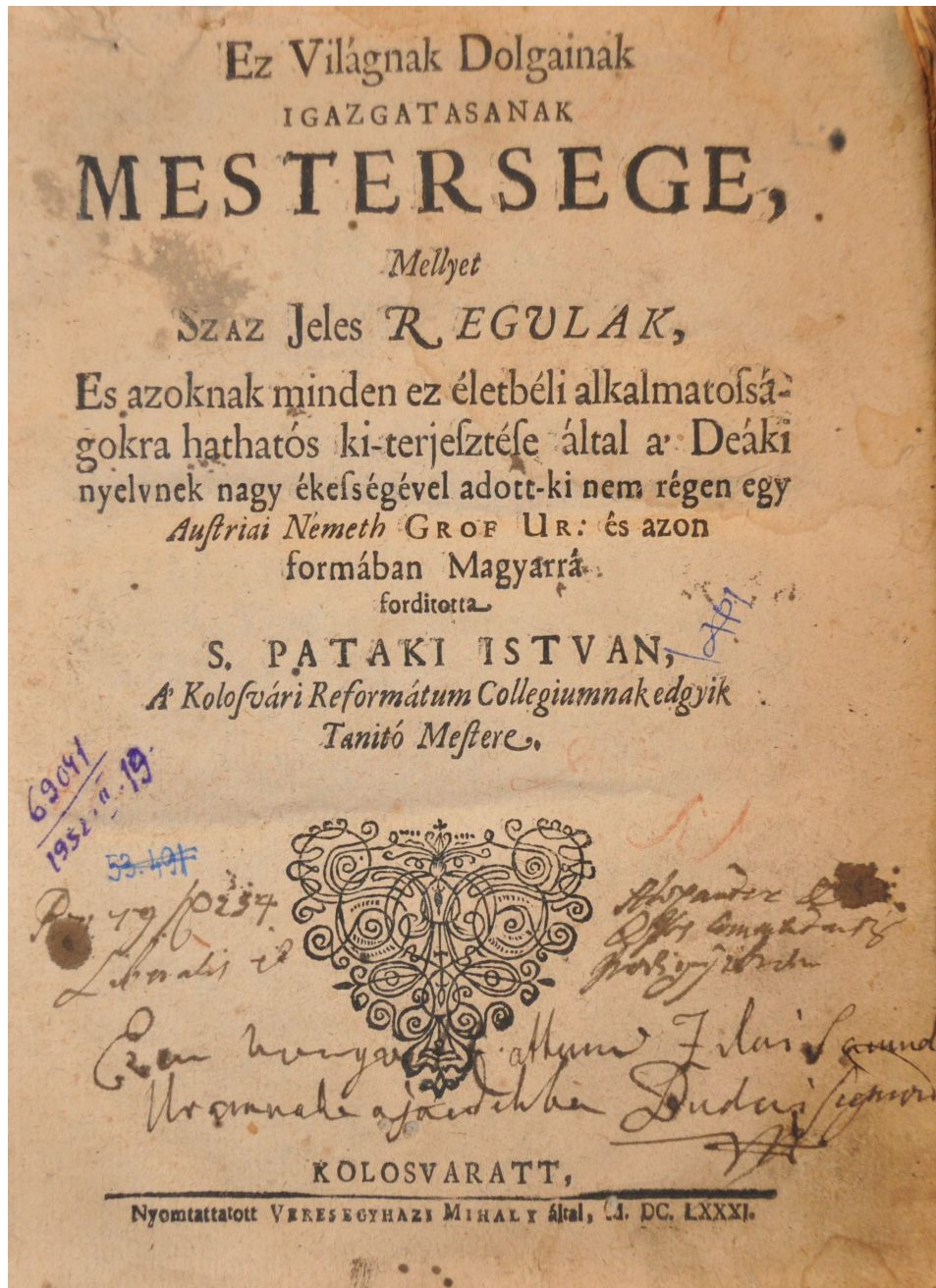

Fig. 2. - Foaia de titlu - *Ez Világnak Dolgainak Igazgatásának Mestersege*, Cluj, 1681

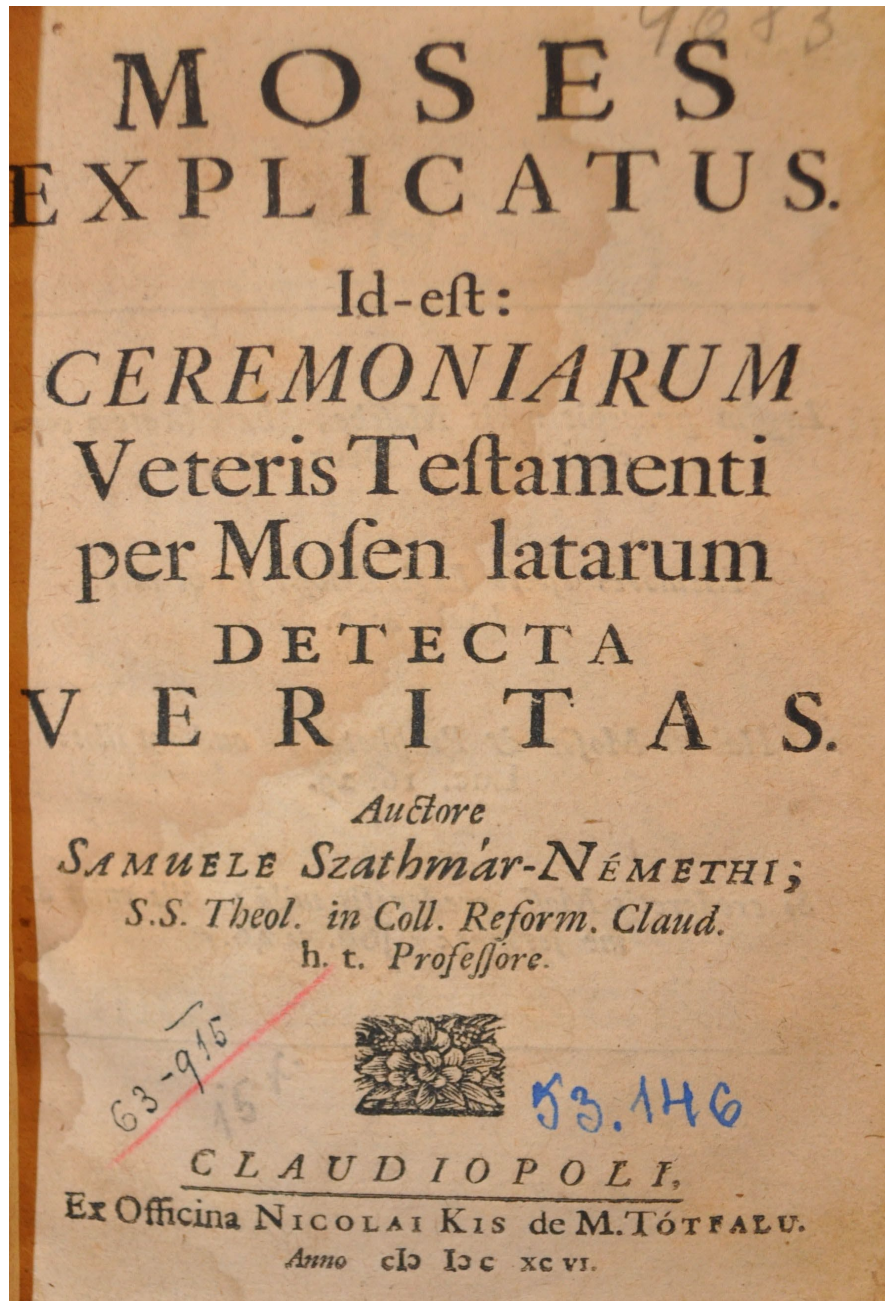

Fig. 3. - Foaia de titlu - *Moses Explicatus. Id-est*, Cluj, 1696

Fig. 4. - Legătură de carte - *Moses Explicatus. Id-est*, Cluj, 1696

Fig. 5. - Foaia de titlu - Innepi Ajadenkul az Isten Satoraba, Cluj, 1700

**XVIIth century Transylvanian printings in the collections of
Mures County Library**

ABSTRACT

Research of old holdings held by public libraries might trigger surprising results as for identification of some rare printings or reconstruction of historical libraries that were held, at a certain moment, by different personalities of culture or institutions. The extensive old book holdings held by Mures County Library comprise two great collections, that from Special Collections Office. Teleki Library and that from the Culture Palace. This study presents four titles of Transylvanian old book from the latter half of XVIIth century, printed in Cluj and Sibiu by renowned typographers of the time: Szenczi Kertész Ábrám, Veresegyhazi Mihály and Tótfalusi Kis Miklós; the authors of the works are also remarkable personalities of the culture from the XVIIth century Transylvania: György Komáromi Csipkés, Pataki István, Szathmárnémethi Samuel or Debreceni Ember Pál.

List of illustrations

- Fig. 1.** - Title page - Igaz hit, az az olly CCXLI. Magyar predikációk, Sibiu, 1666
Fig. 2. - Title page - Ez Világnak Dolgainak Igazgatásának Mestersege, Cluj, 1681
Fig. 3. - Title page - Moses Explicatus. Id-est, Cluj, 1696
Fig. 4. - Book binding - Moses Explicatus. Id-est, Cluj, 1696
Fig. 5. - Title page - Innepi Ajadenkul az Isten Satoraba, Cluj, 1700

Abrevieri bibliografice

- Avram, Bogdan 2015 - Monica Avram, Florin Bogdan, *Cartea veche străină din colecțiile Bibliotecii Județene Mureș (sec. XVI-XVII)*, prefață de Iacob Mârza, Sibiu, 2015
- Bogdan 2015 - Florin Bogdan, *Cartea transilvăneană din colecțiile Muzeului Național al Unirii Alba Iulia*, Alba Iulia, 2015
- BRV- Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche. 1508-1830*, vol. I-IV, București 1903-1944
- Muckenhaupt 2009 - Muckenhaupt Erzsébet, *A Csiki Székely Múzeum „Régi Magyar könyvtár”-A, 1498-1710. Katalógus*, Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum, 2009
- Nägler 1974-1982 - Doina Nägler, *Catalogul transilvanicelor*, vol. I-II, Sibiu, 1974-1982
- Petrik 1888-1892 - Petrik Géza, *Magyarország bibliographiaja (1712-1860)*, I-IV, Budapest kiadja Dobrowsky Agost, 1888-1892
- Petrik 1971-1991 - *Magyarország bibliographiaja (1712-1860)*, V-VIII, Budapest, 1971-1991
- RMK - Szabó Károly, *Régi Magyar Könyvtár. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*, vol. I-II, Budapest, Kiadja a M. Tud. Akadémia, 1879-1885

RMNy - *Régi Magyarországi nyomtatványok (1473-1600)*, I-IV, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971-2012

Sebestyén, Ambrus, Mesaroș, Balázs 2001 - Sebestyén Mihály, Ambrus Hedvig, Mesaroș, Ovidia, Balázs Lajos, *Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai*, vol. I-II, Tîrgu-Mureș, 2001

Veress 1931-1935 - Andrei Veress, *Bibliografia Româno-Ungară*, vol. I-III, București, 1931-1935

Cuvinte-cheie: carte veche, Transilvania, note manuscrise, Szenczi Kertész Ábrám, Debreceni Ember Pál.

Keywords: old book, Transylvania, handwritten notes, Szenczi Kertész Ábrám, Debreceni Ember Pál